

Міністерство освіти і науки України
Національна академія педагогічних наук України
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

**ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ:
СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ,
УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Монографія

Київ, Харків – 2020

УДК 374.7

ББК 74.4

О-72

ISBN

Рецензенти:

Сорочан Т.М. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри філософії і освіти дорослих Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України;

Бідюк Н.М. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри практики іноземної мови та методики викладання Хмельницького національного університету.

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (протокол № 2 від 24 лютого 2020 року), Вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (протокол № 1 від 27 лютого 2020 року)

Освіта дорослих: світові тенденції, українські реалії та перспективи : монографія / За заг. ред. акад. Н.Г. Ничкало, акад. І.Ф. Прокопенка. Київ, Харків : Інститут освіти дорослих імені І. Зязюна НАПН України, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2020. 544 с.

У монографії здійснено аналіз освіти дорослих як чинника розвитку людського капіталу в умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів, розкрито особливості теорії та практики організації навчання дорослих в Україні та провідних країнах світу, визначено особливості андрагогічної науки та її значення для системи управління людськими ресурсами, окреслено тенденції професійної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації педагогів та андрагогів, визначено освітні потреби різних категорій дорослого населення.

Монографія призначена для науковців, викладачів, аспірантів, усіх, кого цікавлять питання безперервного навчання та освіти дорослих.

4.6.	Освітні потреби педагогів у сфері виховання та їх реалізація у післядипломній освіті (<i>Сіваченко І.Г.</i>)	333
4.7.	Тренінг як ефективний метод організації навчання дорослих у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників (<i>Білик Н.І.</i>)	337
4.8.	Особливості проєктування програми підвищення кваліфікації вчителів математики (<i>Нелін Є.П., Долгова О.Є.</i>)	343
4.9.	Консультаційний супровід професійного розвитку педагога як технологія освіти дорослих (<i>Горват М.В., Кузьма-Качур М.І.</i>)	348
4.10.	Мотивація як важливий чинник безперервного професійного розвитку педагогічних працівників (<i>Ткаченко Л.В., Хмельницька О.С.</i>)	353
4.11.	Роль закладу неперервної освіти в підвищенні професійної компетентності педагогів із питань інклюзивної освіти (<i>Колісник О.В.</i>)	359
4.12.	Можливості «Університету третього віку» в підвищенні кваліфікації педагогів (<i>Самойленко О.А.</i>)	365
4.13.	Педагогічна діагностика професійних компетенцій викладача ЗВО (<i>Белікова О.В., Бессонова Н.М., Греул О.О., Дитюк С.О.</i>)	370
4.14.	Траєкторія розвитку викладача (<i>Воронцова О.М.</i>)	374
4.15.	Формування освітніх потреб під час підготовки дорослих магістрантів – учителів математики (<i>Водолаженко О.В.</i>)	378
4.16.	Методичні аспекти програми підвищення кваліфікації вчителів математики (<i>Жерновникова О.А., Проскурня О.І.</i>)	385
4.17.	Проектна діяльність як основа підвищення професійної компетентності вчителя математики (<i>Дейниченко Г.В., Дейніченко Т.І.</i>)	389
4.18.	Післядипломна педагогічна освіта дефектологів в Україні: виклики, тенденції, перспективи (<i>Гладуш В.А.</i>)	394
4.19.	Застосування технік транзактного аналізу в курсі кризової психології в процесі підготовки майбутніх викладачів психології (<i>Хижняк М.В.</i>)	412
4.20.	Підготовка вчителів початкових класів до роботи з обдарованими учнями в контексті неперервної освіти (<i>Ушмарова В.В.</i>)	417
4.21.	Формування основ професійного саморозвитку вчителів початкових класів засобами інформаційних технологій (<i>Брижак Н.Ю., Мішкулинець О.О.</i>)	424
4.22.	Роль пленерної практики в професійному саморозвитку вчителя образотворчого мистецтва (<i>Висікайло Т.В.</i>)	428
4.23.	Моделювання неперервної методико-практичної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в умовах ЗВО (<i>Беземчук Л.В., Мартем'янова А.В.</i>)	433
4.24.	Психологічна адаптація молодого вчителя в педагогічному середовищі (<i>Соколова К.В.</i>)	437
4.25.	Особливості професійної діяльності викладача ЗВО (<i>Шпак І.О.</i>)	442
4.26.	Можливості дизайн-мислення в інноваційній педагогічній діяльності (<i>Яловега І.Г., Пономарьова Н.О., Зуб С.С.</i>)	446

4. Кобзева Вера. Как повысить эффективность тренинга. URL: <https://psycho.ru/library/729> (дата звернення 16.01.2019).
5. Кобзева В., Баранова Г. Руководителю об обучении персонала: дизайн посттренинга. Москва : Добрая книга, 2006. 584 с.
6. Лук'янова Л. Підготовка педагогічного персоналу для роботи з дорослими: досвід Польщі для України. *Імідж сучасного педагога* : електрон. наук. фаховий журнал. 2018. 6(183). С. 7–13. 2522-9729 (online). URL: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/147568>.
7. Ніколаєв Л. О. Тренінг – дресура, тренування чи навчання? URL : <https://www.trn.ua/articles/12041/> (дата звернення 16.01.2019).
8. Сучасні технології освіти дорослих : посіб. / авт. кол. : Л. Б. Лук'янова, О. В. Аніщенко, Л. Є. Сігаєва, С. В. Зінченко, О. В. Баніт, Н. І. Дорошенко. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 182 с.
9. Холявчук Петро. Компетентність тренера: структура и логика подготовки. URL : <https://www.trn.ua/articles/449/> (дата звернення 23.01.2019).
10. Bilyk N. Advanced training personal-courses as a way of self-designing of teacher's educational trajectory. Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools. 2018. №28 (4). С. 3–8. (Canada) ISSN 2313-7525 Orcid iD 0000-0003-2344-5347

4.8. Особливості проектування програми підвищення кваліфікації вчителів математики

Є.П. Нелін, О.Є. Долгова

Система підвищення кваліфікації фахівців, зокрема вчителів математики, в сучасному суспільстві, яке динамічно розвивається, є обов'язковим компонентом, що забезпечує необхідну якість професійної діяльності. Вона потенційно повинна виконувати важливу соціальну функцію, пов'язану з кар'єрним та особистісним розвитком вчителів, інноваційними перетвореннями всієї освітньої галузі. Але для того, щоб система підвищення кваліфікації могла реалізувати цю важливу соціальну роль, вона повинна бути відкритою, різноманітною і доступною. До недавнього часу її якщо і можна було характеризувати як доступну, але навряд чи як відкриту і різноманітну. Доступність системи полягала в тому, що кожен учитель протягом певного терміну (зазвичай це 5 років) не тільки мав можливість, але і був зобов'язаний пройти підвищення кваліфікації в цій системі. При цьому сам акт підвищення кваліфікації зазвичай зв'язувався з атестацією і можливістю підвищення професійної категорії вчителя. При цьому проходити підвищення кваліфікації учитель міг лише в певній установі, найчастіше це була структура, яка належить до системи післядипломної освіти. Зазвичай, такими установами були інститути удосконалення вчителів, які зараз мають інший статус (наприклад, в Харкові це Харківська Академія

неперервної освіти ХАНО). Сьогодні система підвищення кваліфікації вчителів стає більш відкритою в зв'язку з тим, що вчитель може самостійно вибрати місце підвищення кваліфікації і робити це не одноразовим актом в зв'язку з черговою атестацією, а безперервним процесом, пов'язаним з потребами, що періодично виникають. При цьому вчитель повинен набрати (до наступної атестації) певну кількість навчальних годин (не менше 150 год), прослухавши окремі курси і навчальні модулі, пропоновані різними освітніми структурами, як державними, так і недержавними [1]. Ця ситуація природним чином робить систему підвищення кваліфікації більш різноманітною. Освітні структури, які пропонують різні програми підвищення кваліфікації вчителів, змушені конкурувати, а значить пропонувати реально затребувані вчителями-практиками програми.

Проблемам професійної підготовки педагогічних кадрів в Україні завжди приділялася належна увага. У наукових працях висвітлено такі аспекти, як: філософія освіти (І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, В. О. Огнев'юк та ін.), неперервна педагогічна освіта (В. І. Бондар, В. І. Луговий, Н. М. Чернуха та ін.); теоретичні та методологічні засади компетентнісного підходу до навчання (Н. М. Бібік, О. І. Пометун, Л. Л. Хоружа та ін.); упровадження інноваційних освітніх технологій в практику навчання (В. П. Беспалько, В. В. Прошкін, І. В. Соколова та ін.), використання інформаційно-комунікаційних технологій (Р. В. Клопов, Т. І. Коваль та ін.).

Вітчизняні науковці розробляють питання підготовки та перепідготовки вчителів математики (М.І. Бурда, Н.А. Тарасенкова та ін.), конкретизації змісту їх професійних компетентностей (С.А. Раков, В.О. Швець та ін.), професійного розвитку вчителів математики засобами ІКТ (М.І. Жалдак, Н.В. Морзе та ін.).

Водночас залишається актуальним визначення складових фахової перепідготовки вчителя математики в системі післядипломної педагогічної освіти, особливо в зв'язку з тим, що наступний навчальний рік (2020/2021) оголошено роком математичної освіти.

Метою статті є уточнення принципів проектування і реалізації програми підвищення кваліфікації вчителів математики в умовах впровадження нових стандартів освіти.

Сфера освіти сьогодні переживає суттєві перетворення, які потребують від педагога не тільки нових знань (навіть випускники п'ятирічної давності розуміють, що наявних у них знань вже не достатньо), але побудови своєї професійної діяльності на ідеологічно інших теоретичних засадах. Ці зміни зафіксовані в законі «Про освіту» (2020), та в розроблених на його основі проєктах Державного стандарту базової середньої освіти [2] та Державного стандарту спеціалізованої загальної середньої освіти наукового профілю [3]. Крім того, Міністерство освіти і науки України аналогічно до професійного стандарту «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої

освіти» (2018) розробляє проєкт професійного стандарту вчителя основної і старшої школи, в якому виділяються основні напрямки підвищення професійної компетентності сучасного вчителя і, зокрема, вчителя математики. До них відносяться підвищення психолого-педагогічної компетентності, ІКТ-компетентності та предметної компетентності.

Відповідно до стратегії сучасної освіти в світі, що змінюється, професійний стандарт вчителя істотно наповнюється психолого-педагогічними компетентностями, покликаними допомогти вчителю у вирішенні нових проблем, що стоять перед ним, зокрема, планування і здійснення освітнього процесу, виявлення динаміки розвитку учня, реалізація індивідуального підходу до кожного учня і ін. Також стандарти освіти акцентують увагу на ефективному використанні ІКТ в професійній діяльності вчителя.

Що стосується підвищення предметної компетентності, то цей напрям пов'язано безпосередньо з професійною компетентністю вчителя математики.

Потрібно сказати, що всі ці три напрямки були враховані при визначенні мети, завдань і змісту програми підвищення кваліфікації вчителів математики, розробленої на кафедрі математики Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

Перехід до реалізації оновлених стандартів загальної середньої математичної освіти [2, 3] означає не тільки зміну структури вимог до підготовки учнів, але і, що не менш важливо – зміну умов до-сягнення поставлених вимог і зміну вимог до вчителя. Перш за все, вчителі, які працюють в умовах реалізації концепції нової української школи (НУШ) і нових стандартів, повинні володіти системою знань про специфіку нового стандарту і особливості його вимог відповідно до специфіки кожного навчального предмета. Принципова відмінність нових стандартів полягає в тому, що метою є не предметний, а особистісний результат. Важлива, насамперед, особистість самої дитини і що відбуваються з нею в процесі навчання зміни, а не сума знань, накопичена за час навчання в школі. Учитель повинен бути готовий до самостійного перегляду підходів до відбору змісту та методик для підготовки і проведення уроків і позаурочних занять в умовах оновлених вимог до результатів і умов навчання, виділених в концепції НУШ. В якості основного результату освіти виступає набуття ключових і предметних компетентностей, що дозволяють ставити і вирішувати найважливіші життєві та професійні завдання. Перш за все, в залежності від завдань, з якими доведеться зіткнутися безпосередньо учню і випускнику в дорослому житті, і розробляється новий освітній стандарт. Важливо, що при розробці нових стандартів освіти суттєво враховуються стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти [4] та зарубіжний досвід професійної підготовки педагогів [5].

Опитування, проведене серед вчителів математики ряду освітніх установ Харкова і Харківської області, показало, що, по-перше, рівень їх готовності до реалізації оновлених стандартів недостатньо високий, причому це відноситься як до теоретичної, так і до практичної складової готовності; по-друге, велика частина вчителів не в повній мірі задоволена змістом існуючих курсів підвищення кваліфікації, які в основному орієнтовані на розгляд питань підготовки учнів до підсумкової атестації з математики (ДПА) і ЗНО.

Проведений аналіз професійних компетентностей вчителя математики дозволив виділити основні принципи проєктування програми підвищення кваліфікації вчителів математики, орієнтованої на сучасний стан системи освіти в цілому і на проєктування та реалізацію процесу навчання математики в умовах переходу на нові освітні стандарти.

Зупинимося детальніше на принципах розробки такої програми.

Відбір змісту навчання проводився відповідно до мети і завдань програми підвищення кваліфікації вчителів математики.

Мета: Формування професійних компетентностей, що забезпечують підвищення ефективності діяльності вчителя математики в умовах реалізації концепції НУШ для основної та старшої школи, володіння змістом і методиками навчання, відповідними сучасному рівню розвитку освіти.

Завдання:

1. Розкрити специфіку стандартів з математики: вимоги до досягнення обов'язкових результатів навчання, вимоги до умов навчання в сучасній школі.

2. Забезпечити засвоєння слухачами специфіки шкільної математичної освіти для основної та старшої школи.

3. Розкрити особливості реалізації сучасних методик навчання при навчанні математики.

4. Забезпечити формування у слухачів умінь конструювати процес навчання математики, заснований на використанні сучасних методик і ІКТ.

5. Створити умови для засвоєння слухачами методів розв'язування завдань різних типів, виявлення математичної підготовки учнів загальноосвітньої школи і підготовки учнів до різних видів атестації.

Кожне з сформульованих завдань природним чином впливає з вимог до умов організації навчання відповідно до стандарту середньої освіти.

Відбір змісту програми також проводився відповідно до таких принципів.

1. Відповідності провідним напрямкам професійного зростання. Це означає включення в зміст програми актуальних питань, що забезпечують базу для підвищення психолого-педагогічної, ІКТ та предметної компетентності вчителя математики. 2. Новизни. Це

означає, що всі питання, які розглядаються в програмі мають сучасне трактування і високу ступінь новизни, перш за все для практикуючого вчителя математики. 3. Практикоорієнтованості. Передбачається, що всі теоретичні аспекти, які висвітлюються викладачами, мають яскраво виражене практичне значення для вчителя і інтерпретуються на прикладі системи математичної освіти. 4. Професійної значущості. Всі питання, що розглядаються на заняттях, визначаються виходячи з потреб сучасного вчителя, виявлених в ході опитувань, особистих бесід, спостережень, зокрема, і в процесі проведення педагогічної практики студентів факультету.

Структурувати зміст програми доцільно на основі принципів модульності і варіативності.

Як результат проведеного дослідження було визначено коло питань програми для обговорення зі слухачами, які були структуровані в кілька модулів.

Модуль 1. Шкільна математична освіта: актуальні проблеми. В рамках цього модуля обговорюються питання, актуальні для кожного вчителя математики, незалежно від рівня або ступеня навчання: особливості реалізації стандарту середньої загальної освіти при навчанні математики (Державний стандарт 2011 року та проєкти стандартів 2019 року для основної і старшої школи: структура, зміст, специфіка вимог до освітніх результатів і умов організації навчання; особливості змісту математичної освіти в умовах реалізації нових стандартів; особливості досягнення особистісних, предметних і метапредметних результатів при навчанні математики).

Модуль 2. Математичні задачі як засіб формування різних видів навчально-пізнавальної діяльності учнів в умовах реалізації нових стандартів.

Модуль 3. Засоби виявлення результатів математичної освіти учнів (різні засоби здійснення контролю засвоєння курсу математики; завдання підсумкового тестування за курс основної (ДПА) та повної середньої школи (ЗНО); аналіз і співвіднесення змісту контрольних вимірювальних матеріалів до вимог стандартів; особливості змісту міжнародних моніторингових досліджень математичної грамотності учнів середньої школи (PISA, TIMSS); аналіз і причини результатів українських школярів в зазначених дослідженнях).

Модуль 4. Робота вчителя математики з обдарованими дітьми.

Контроль засвоєння програми перепідготовки реалізовувався в формі тесту і творчої роботи слухачів.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Досвід проєктування та впровадження схарактеризованої програми підвищення кваліфікації вчителів математики на кафедрі математики Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди показав ефективність організації перепідготовки вчителів за запропонованою програмою за рахунок набуття вчителями додаткових

складників їх професійної компетентності, спрямованих на реалізацію вимог нових освітніх стандартів. Виділені принципи проектування та реалізації програми перепідготовки вчителів математики можуть бути використані для удосконалення програм підготовки вчителів математики на фізико-математичних факультетах педагогічних університетів та для удосконалення програм перепідготовки вчителів природничих дисциплін.

Література

1. Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. №800 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМ №1133 від 27.12.2019 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF> (дата звернення: 24.01.2020).
2. Проєкт Державного стандарту базової середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/ministerstvo-osviti-i-nauki-ukrayini-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-derzhavnogo-standartu-bazovoyi-serednoyi-osviti> (дата звернення: 24.01.2020).
3. Проєкт Державного стандарту спеціалізованої загальної середньої освіти наукового профілю. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proekt-nakazu-pro-zatverdzhennya-standartu-specializovanoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-naukovogo-profiluyu> (дата звернення: 24.01.2020).
4. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). URL: http://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/standards-andguidelines_for_qa_in_the_ehea_2015.pdf (дата звернення: 24.01.2020).
5. Зарубіжний досвід професійної підготовки педагогів : аналітичні матеріали / Н.М., Авшенюк та ін. Київ : ДКС «Центр», 2017. 83 с.

4.9. Консультаційний супровід професійного розвитку педагога як технологія освіти дорослих

Горват М.В., Кузьма-Качур М.І.

Підвищення ролі освіти дорослих у розвитку сучасного суспільства зумовлюється загальним прискоренням соціально-культурних змін як на глобальному, так і на локальному рівнях. Швидкоплинність й ускладнення процесів сучасного життя за загальної тенденції його збільшення для кожної окремої людини об'єктивно визначають необхідність формування особистості, здатної до сприйняття і здійснення перетворень, налаштованої на усвідомлення змінності освіти